

Munich Personal RePEc Archive

**The logic of the parasite state: A
Leviathan perspective on the economic
policies of Danish governments**

Kurrild-Klitgaard, Peter

2019

Online at <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/102406/>
MPRA Paper No. 102406, posted 15 Aug 2020 10:42 UTC

Parasitstatens logik

Et *Leviathan*-perspektiv på danske regerings økonomiske politik¹

PETER KURRILD-KLITGAARD

Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Sammendrag: Betyder regeringsfarve noget for, hvor hurtigt den offentlige sektor vokser? Vi skitserer en Leviathan-inspireret model, hvor statens formål er at maksimere indkomst, og hvor implikationen er, at enhver velstandsvækst i samfundet derfor vil blive forsøgt 'spist' af politikerne: Hvis der ikke er økonomisk vækst, vil der ikke blive brugt flere penge, men heller ikke foretaget realbesparelser; hvis der er økonomisk vækst, der sender flere indtægter i statskassen, vil de blive brugt. Perspektivet anvendes på danske regeringer 1947-2013, med fokus på realvæksten i samfundsøkonomi og skatter snarere end skattetryk. En statistisk analyse antyder, at regeringsfarve og andre politiske faktorer er uden robust betydning. Den væsentligste faktor er udviklingen i velstand: Når der er vækst i samfundsøkonomien, beslaglægger vækst i skatterne et sted mellem 50 og 100 pct. af fremgangen.

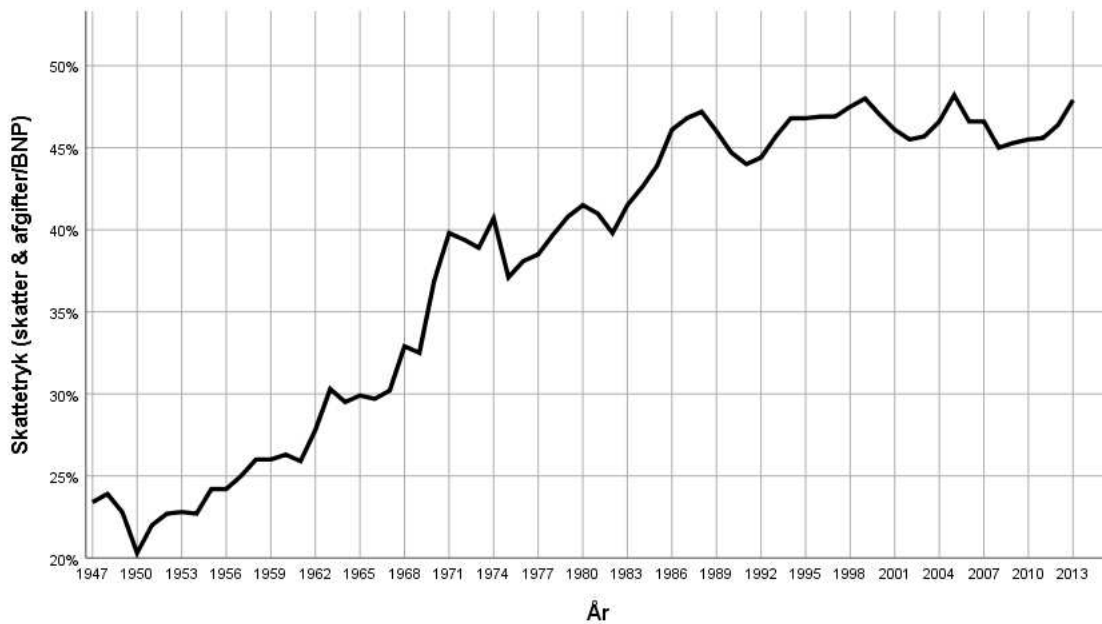
Det hørte i et halvt århundrede (1920-1968) til undtagelserne, at Danmark havde borgerligt-liberale regeringer, og selv når det kortvarigt skete (1920-24; 1926-29; 1945-47; 1950-53), regerede de ofte på Det Radikale Venstres nåde, og de mistede med kun én undtagelse (1922) magten igen ved førstkommende valg.

Det billede har ændret sig noget. I den 52-årige periode 1968-2020 har Danmark haft borgerligt-liberale regeringer over halvdelen af tiden (1968-71, 1973-75, 1982-1993, 2001-2011, 2015-19), og som noget nyt har det kun i cirka halvdelen af tiden været med Radikal støtte. Borgerligt-liberale flertal har sågar overlevet møde med vælgerne en række gange: 1984, 1987, 1988, 1990, 2005, 2007, samt 1975 hvor en regering reelt mislykkedes af andre årsager (jf. Kurrild-Klitgaard 2014).

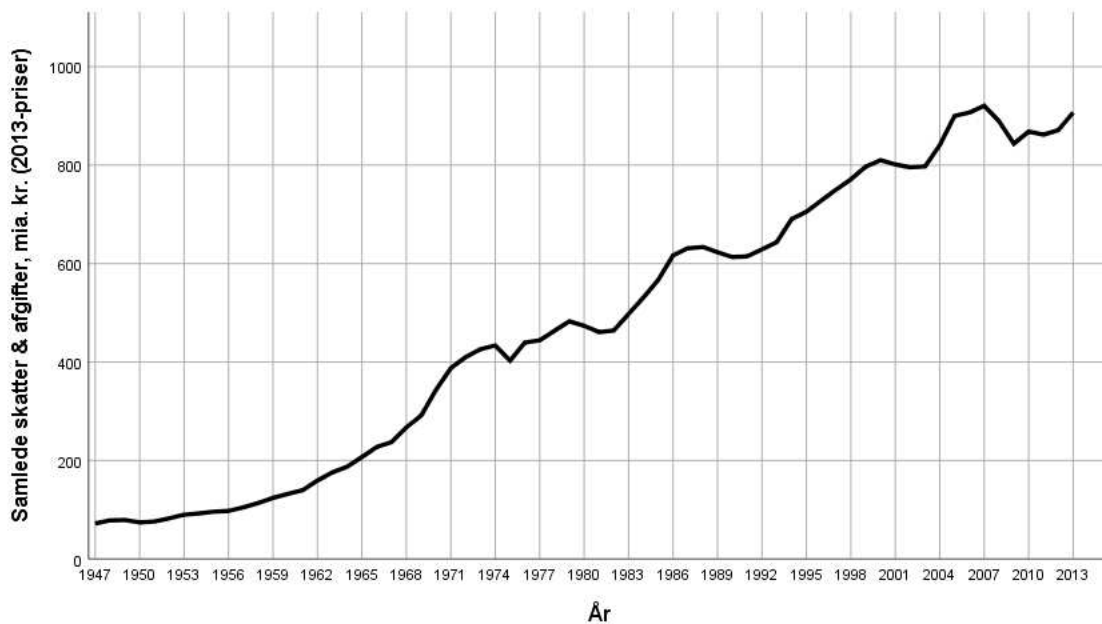
---

¹ Tak til Otto Brøns-Petersen, Christian Bjørnskov og Torben Mark Pedersen for nyttige bemærkninger.

Så på den baggrund burde man *prima facie* forvente, at de borgerligt-liberale regeringer også havde sat sig synlige spor. Men selvom der det seneste halve århundrede uomtvisteligt er gennemført borgerligt-liberale mærkesager på nogle områder, har det, når det gælder det offentlige fundamentale rolle og omfang ikke sat sig afgørende, overordnede og synlige spor. Den offentlige sektor er, på stort set ethvert tænkeligt mål, blevet større og mere interventionistisk gennem perioden: Højere skatte- og udgiftstryk, flere offentlige ansatte, flere modtagere af overførselsindkomster, mere og dybere regulering (jf. Kurrild-Klitgaard 2019). Som det fremgår af Figur 1 var skattetrykket ved RKV-regeringens tiltræden i 1968 på ca. 32 pct., mod 45-50 pct. de seneste årtier, og man aner ikke umiddelbart, at de udsving, der har set, skulle være sket i takt med regeringernes skiftende farver.

Figur 1. Den historiske udvikling i det danske skattetryk, 1947-2013 (kilde: Statistikbanken).

Figur 2. Realudviklingen i den danske stats indtægter, 1947-2013 (2013-priser) (egne beregninger p.b.a. Statistikbanken).

Og ser man ikke på udviklingen i skattetrykket men på realudviklingen i skatter og afgifter, får man et endnu mere voldsomt indtryk af udviklingen, jf. Figur 2. I faste priser er statsens indtægter steget med knap 340 pct. siden 1968, og alene i de godt 30 år, hvor skattetrykket kun er svinget med få procentpoint op og ned, er realindtægterne steget med ca. 60 pct. Til sammenligning er det danske BNP kun steget med hhv. ca. 130 pct. og ca. 45 pct. i de samme perioder.

Hvad kan forklare udviklingen, når nu man måske skulle have forventet det modsatte? Altså hvorfor er statsstyringen vokset og vokset, mens borgerligt-liberale regeringer har været ved magten? Et åbenlyst svar kunne være præferencer: At politikerne fra f.eks. Venstre og Konservative simpelthen, når det er kommet til stykket, ikke selv har ønsket sig større reformer m.h.p. på tilbagerulning af statsmagten. Enten "helt nede" i deres sjæle, eller fordi de skønnede, at medianvælgerne ikke ønskede den slags og derfor selv undervejs i jagten på popularitet opgav eller ændrede synspunkter (jf. f.eks. Fonsmark 1990; Kurrild-Klitgaard 2007; 2011). At dette kunne være tilfældet kan ikke uden videre afvises, men som forklaring kompliceres det noget af, at det i hvert fald i partiprogrammer og

skåltaler hos de to ledende, borgerligt-liberale partier vedvarende har været hævdet, at man ønskede lavere skatter og en mindre indgribende offentlig sektor (jf. Kurrild-Klitgaard 1997).

Et andet svar kunne være, at partier som f.eks. Venstre og Konservative egentlig gerne har villet "noget mere", men bare ikke har kunnet komme igennem med deres "rigtige" politikker, fordi de altid har været afhængige af et eller flere midterpartier på den fordelingspolitiske dimension, der i praksis ikke ønskede en mindre offentlig sektor—d.v.s. De Radikale 1968-71 og 1982-93, Centrum-Demokraterne og Kristeligt Folkeparti 1973-75 og 1982-93. Hertil kunne man måske endog tilføje Dansk Folkeparti 2001-11 og 2015-19, der siden 1990erne har taget et markant sving ind på den forkætrede fordelingspolitiske "midte". Den forklaring kan heller ikke uden videre afvises—og i hvert fald kan man undersøge den.

Men et tredje svar kunne være ét, der findes i dele af forskningen indenfor politisk økonomi, herunder *public choice*-litteraturen: At der simpelthen er for mange særinteressegrupper med for stærk en interesse i højere udgifter (til egne områder) og imod lavere udgifter (generelt) til, at det kan lykkes at mobilisere flertal for en mærkbart mindre beskattende og regulerende stat og for politikker, der øger den generelle velfærd.²

Alle disse mulige forklaringer har noget, der taler for sig. Men vi vil her foreslå et perspektiv, der, mens det nok indeholder noget af det sidste, samtidigt er lidt anderledes: At stater over tid simpelthen opererer som indkomstmaksimerende organisationer: De tager, hvad de kan slippe afsted med. Det betyder så også, at jo større velstand, der skabes, desto mere flere ressourcer kan staten lægge beslag på. Dermed bliver det, paradoksalt nok, bl.a. væksten i samfundsøkonomien generelt (herunder først og fremmest den private sektor), der muliggør og driver væksten i det offentliges størrelse.

I det efterfølgende vil vi først se nærmere på logikken i det ræsonnement, og dernæst lave en kort, empirisk analyse af udviklingen i

---

² For introduktioner til *public choice* teori, se f.eks. McLean 1987; Dunleavy 1991; Tullock [1976] 2006. For en omfattende litteraturoversigt, se Mueller 2003.

det danske samfunds velstands- og skatteudvikling i efterkrigsperioden, der bl.a. vil undersøge, om regeringsfarven betyder noget.

En *Leviathan*-model

I almindelig politisk folkløse hedder det gerne, at politikerne finder ud af, hvad der er behov for af offentlige aktiviteter, og hvor meget de koster, og så skaffes der ved samme lejlighed finansiering til dem via indtægterne.

Mens logikken umiddelbart lyder plausibel, er der empirisk meget, der halter. Meget ofte er niveauet for og udviklingen i udgifterne fastlagt før eller helt uafhængigt af, om der faktisk er skaffet finansiering. Andre gange er der tale om, at pengene "fosser" ind i statskassen (qua generelle konjunkturer eller tidligere reformer) uden, at der forudgående er identificeret "nødvendige" behov. Har man nærstuderet offentlige organisationer (ikke mindst "indefra"), er det svært ikke at have oplevet eksempler på, at allerede allokerede men uudnyttede midler simpelthen er nogle, der *skal* bruges, selv hvis det oprindelige formål er opfyldt eller bortfaldet.

Fra anarki til parasitstat

Lad os antage, at en stat er en organisation med en komparativ fordel (et *de facto* monopol) indenfor anvendelsen af vold i et givent geografisk område og tillige med en vis permanent struktur (jf. f.eks. Oppenheimer [1914] 1975; Weber 1921; North 1979; Levi 1988).

Lad os dernæst, følgende bl.a. James Buchanans "*Leviathan*"-model, antage, at en stat opfører sig som en såkaldt "*predatory state*", d.v.s., at dens formål i praksis er at maksimere indkomst: Den vil simpelthen forsøge at kradse så mange penge ind, som omstændighederne tillader (Brennan & Buchanan [1980] 2000: 33 ff, 46 ff; jf. North 1981: 83; Levi 1988: 10).³ Først derefter vil man tage stilling til,

---

³ Det er naturligvis en forsimpning: En stat er ikke en homogen enhedsaktør. Forsimplingen er dog rimelig, for så vidt at dét, der underliggende argumenteres, er, at politiske aktører i praksis vil have samme incitament, når først de kon-

hvorledes ressourcerne skal bruges—som i den version af Parkinsons Anden Lov, der siger, at et budget altid vil blive opbrugt: “*Expenditure rises to meet income*”, der var en variation af det mere generelle udsagn: “*The demand upon a resource tends to expand to match the supply of the resource.*”⁴ Et lignende ræsonnement findes også i tidlige *public choice* studier af bureaukrati og den offentlige sektor, hvor man har set staten som en organisation, hvis beslutningstagere forsøger at beslaglægge så meget, de kan få fingrene i (budgetmaksimering), for efterfølgende at anvende indtægterne på en måde, der bedst muligt holder dem selv ved magten eller på anden vis giver dem flest personlige fordele (Tullock 1965; Niskanen 1971).

Offentlige udgifter er anskuet således primært et middel til at bruge skatteindtægter, bl.a. på køb af politisk støtte fra grupper i samfundet. I et sådant perspektiv vil omfanget af, hvad staten tilegner sig, være begrænset af først og fremmest to hensyn: (1) Hvor mange ressourcer, der potentielt er til rådighed, og (2) hvilke beslutningsmæssige begrænsninger der er på, hvad de relevante politiske aktører i praksis kan gøre unilateralt (jf. Brennan & Buchanan [1980] 2000: 18, 20 ff, 46 ff). Det sidste kan være grundet eksistensen af f.eks. vertikal magtdeling gennem fiskal decentralisering (Brennan & Buchanan 1977) eller horisontal magtdeling i.f.a. *checks-and-balances* (Kurrild-Klitgaard 2006).

Allerede med denne simple model har vi nogle indsigter m.h.t. statsdannelse og politisk udvikling. I primitive, anarkiske og ofte nomadiske jæger-samler samfund vil det reelt være praktisk umuligt at skabe en stat. Nok så stærk en kriger vil være meget begrænset i sin faktiske magt og i sit udplyndringspotentiale, fordi der reelt ikke er

---

trollerer statsapparatet. Dermed er antagelsen ikke forskellig fra f.eks. antagelsen om, at virksomheder maksimerer profit eller partier stemmer. Under alle omstændigheder er det først og sidst ikke en ontologisk påstand men en instrumental antagelse (jf. Friedman 1953).

⁴ Se Parkinson 1960. Begge var generaliseringer af den berømte Parkinsons Første Lov: “*Work expands so as to fill the time available for its completion*” (Parkinson 1958), der til gengæld formodentlig var inspireret af Says Lov om, at ethvert udbud skaber dets egen efterspørgsel.

meget andet end dagens fangst at beslaglægge—og fordi der også vil være grænser for, hvor meget han vil kunne slæbe afsted med. Selv en lille bestand af trælle vil det være svært at opretholde, fordi det vil forudsætte mandskab, der vil skulle kompenseres for den tid, hvor de ikke selv vil være ude og skaffe føde. Omvendt er der ingen grund til ikke at tage så meget fra sine ofre, som man er i stand til at slæbe afsted med.

I senere perioder, når stammer er gået fra at være nomader til at lave bosættelser, og landbrugsdrift er etableret, vil der derimod være en mulig kontinuerlig strøm af indtægter og måske ovenikøbet opbygning af formuer—og dermed også mulighed for at etablere beskatning i form af jævnlige tributter til den krigergruppe, der er bedst til at røve (jf. Scott 2017). Det vil især være tilfældet, når landbrug genererer behov for andre specialiserede erhverv, herunder småhåndværk. I tilfælde af flere konkurrerende røvergrupper vil det derfor kunne betale sig for dem, der er stærkest, at gå fra at turnere som røvere til at slå sig ned og dominere et område (jf. Olson 1993; Kurrild-Klitgaard & Svendsen 2003). Jo større velstandsgrundlaget er, desto mere vil det være muligt gennem jævnlige og organiserede beskatninger at etablere organisation, embeder og privilegier, herunder en krigerkaste der vil kunne bruges både til undertvingelse af "egne" og til forsvar imod "andre" (jf. Tilly 1985).

En krigerkaste, der kontrollerer staten, vil have en rationel egeninteresse i at producere visse kollektive goder til undersåtterne, f.eks. forsvar og retssystem—ikke som et mål i sig selv, men fordi det er med til at give dem muligheden for større indtægter på længere sigt (Olson 1993). Man vil også kunne have en interesse i at sænke eller omlægge skatter, men kun i det omfang, at man ved at omlægge disse til mindre forvridende skatter vil kunne få flere penge i kassen på længere sigt.

Jo mere velstående et samfund bliver, desto lettere vil det alt andet lige være for dem, der kontrollerer statsmagten i territoriet, at opkræve højere skatter, og desto lettere vil det være at opbygge en stadigt mere permanent og omfattende statslig struktur. Med fremvæksten af handel og kapitalisme vil de, der kontrollerer staten,

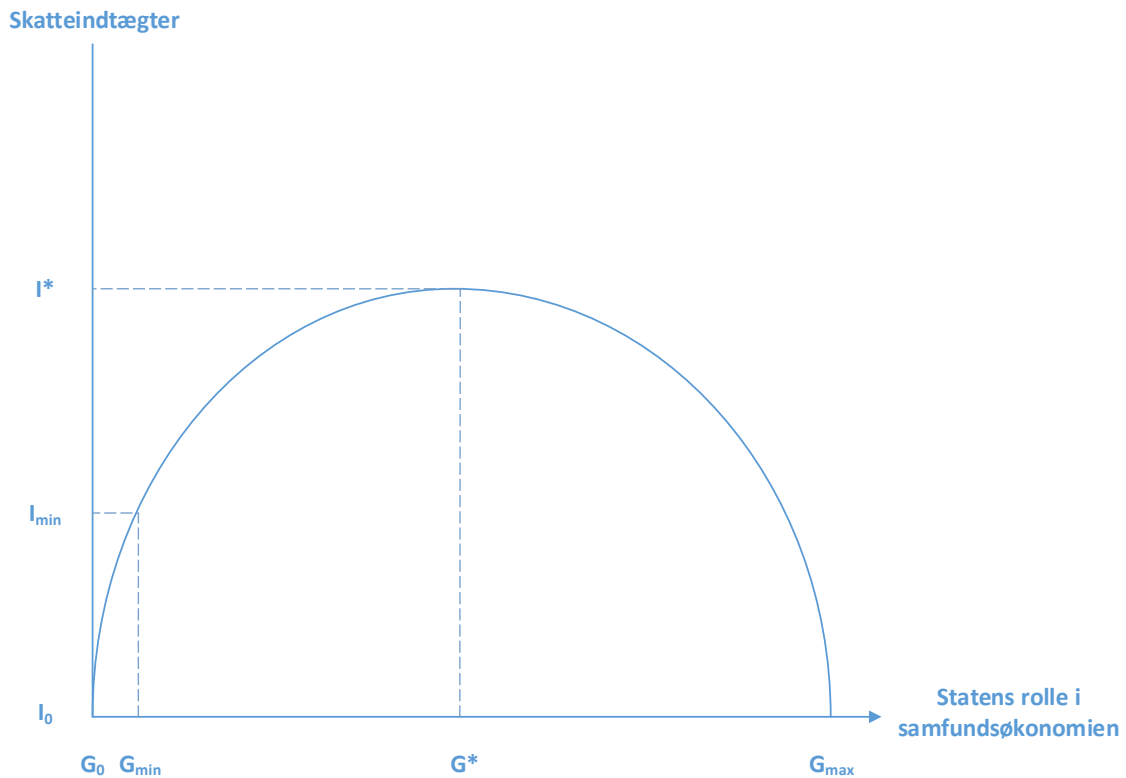
på den måde kunne "skumme fløden" af markederne og reelt agere som en parasit, der lever af en større organisme—men netop fordi parasitten kun kan overleve så længe, den kan hente næring fra værtsdyret, har den en interesse i heller ikke at snylte for meget. De parasitter, der for tidligt måtte slå værtsdyret ihjel, ender med ikke selv at overleve.⁵

Den offentlige sektors størrelse

Vil man studere meningsfuldheden af dette perspektiv, er en vigtig detalje, at de fleste analyser af udviklingen i det offentliges størrelse over tid fokuserer på statens aktiviteter (indkomster og/eller udgifter) som andel af den samlede samfundsøkonomi (typisk målt som f.eks. bruttonationalproduktet) (se f.eks. Tanzi & Schuknecht 2000: 3 ff). Men som en sammenligning af Figur 1 og Figur 2 antyder, så camouflerer en sådan fokusering på "trykket" imidlertid i en vis forstand den faktiske udvikling: Hvis blot samfundsøkonomien vokser uden, at statens skatteindtægter vokser tilsvarende, vil det se ud som om, at statens størrelse er blevet "mindre"—hvilket der jo reelt ikke er tale om. Tværtimod kan statens omfang reelt være øget og måske endog markant—så længe dens stigningstakt er mindre end samfundsøkonomiens vækst. Hvad der er vigtigt for at forstå den faktiske udvikling i statens størrelse, er dermed ikke nødvendigvis altid, hvor stor udviklingen i skatte- eller udgiftstrykket er, men hvad udviklingen i de faktiske skatter og udgifter er.

---

⁵ Denne metaforiske sammenligning mellem staten og en levende parasit må ikke forveksles med det, der indenfor dele af marxistisk teori kaldes "snylterstaten", der primært handler om forholdet mellem i- og ulande. Der er større lighed med ræsonnementer fundet i dele af den klassiske liberalisme, jf. Kurrild-Klitgaard 1992; Raico 1992: 393 ff.

Figur 3. *Leviathan*-statens optimale størrelse.

Pointerne kan illustreres med diagrammet i Figur 3, der er inspireret af den famøse Laffer-kurve (jf. f.eks. Laffer 2004). Ud af x-aksen ses størrelsen af en stat, forstået som dens totale kontrol med det pågældende samfunds økonomi, både m.h.t. regulering, udgifter og beskatning. Op af y-aksen ses mængden af indtægter til den pågældende stat. Hvis der slet ingen stat er (G_0), vil statens indtægter i sagens natur være = nul (I_0). Hvis en statslig aktivitet med succes giver en minimal men efficient sikring af lov og orden (G_{min}), vil det anspore samfundsøkonomisk aktivitet og kunne give staten en hurtig og markant provenugevinst svarende til I_{min} . Hvis staten til gengæld *de facto* regulerer al samfundsøkonomisk aktivitet og tilegner sig al velstandsskabelse, vil resultatet blive, at ingen foretager sig noget, der giver staten nogen indtægter, og resultatet dermed blive $G_{max} = I_0$. Antager man, at de, der kontrollerer staten, opfører sig som en indtægtsmaksimerende *Leviathan*, vil de designe en stat, der spiller en

samfundsøkonomisk rolle svarende til G^* og giver indtægter svarende til I^* .

Sidstnævnte er dog ikke nødvendigvis identisk med noget punkt, der samtidigt er velfærdsmaksimerende for samfundet som helhed: Den indkomstmaksimerende stat er per definition ikke interesseret i at maksimere samfundets velfærd men derimod alene egne indtægter, og de to ting er kun delvist forbundne.

Råderummets logik

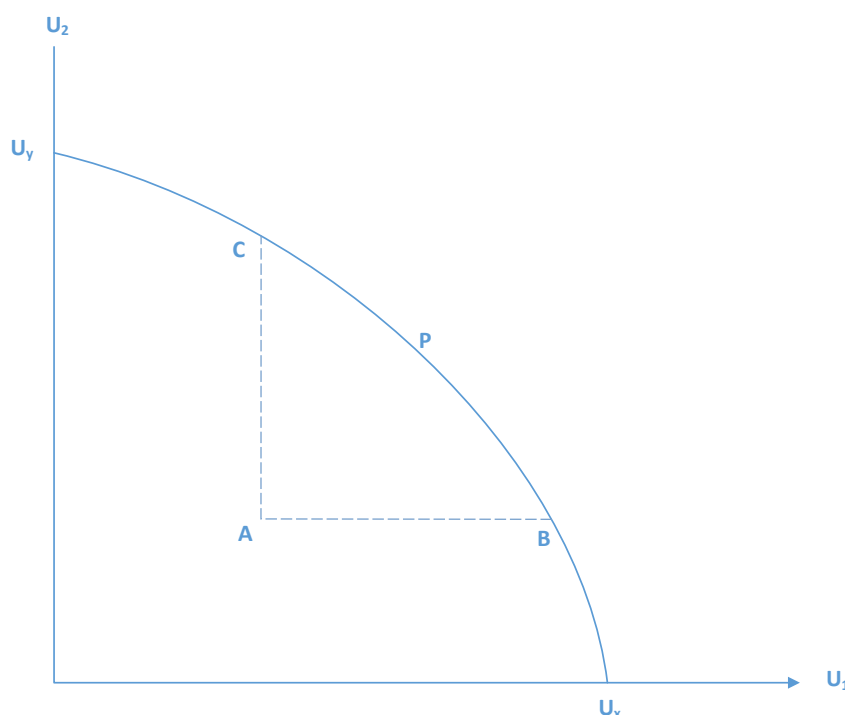
Hvilke typer beslutninger og hvilke typer konsekvenser vil en sådan statslig logik munde ud i?

Lad os antage, at Figur 4 viser to politiske aktørers respektive individuelle nytte af alternative politiske forslag.⁶ Det kan være to partier, og nytten kan være f.eks. hvor meget de forventer, at det vil gavne deres kernevælgere, støtter og særinteressegrupper og derigennem deres egne genvalgsmuligheder: x-aksen viser aktør 1's nytte (U_1), og y-aksen aktør 2's (U_2). Lad os forestille os, at punktet A er status quo, mens kurven P repræsenterer Pareto-grænsen, d.v.s. det yderste mulige at nå ved en beslutning. Hvis aktør 1 kan bestemme alene, vil politikken blive lagt så tæt på U_x som muligt, og hvis aktør 2 kan bestemme alene, vil den blive lagt så tæt på U_y som muligt—hvilket i begge tilfælde vil gavne den ene men også gå ud over den anden.

Alternativt vil området repræsenteret af ABC være sættet af mulige Pareto-forbedringer: Her vil, i.f.t. punkt A , mindst den ene af de to aktører kunne stilles bedre uden, at den anden stilles dårligere. Hvis de skal være enige om en beslutning, vil den ende et sted i ABC ; alle punkter i det sæt vil stille mindst en af de to beslutningstagere bedre uden at stille nogen af dem dårligere. Men kun indtil de når Pareto-grænsen; når de et punkt dér, vil enhver ændring væk derfra nok stille den ene bedre men ikke uden, at den anden stilles værre.

---

⁶ Analysen er inspireret af men forskellig fra James M. Buchanans analyse i *The Limits of Liberty* (Buchanan [1975] 1999: 38 ff); jf. Kurrild-Klitgaard 2001: 44 ff.

Figur 4. To politiske aktørers fordeling af et "finanspolitisk råderum".

Dette er indtil nu en ret traditionel analyse, men lad os nu tilføje lidt kød og blod og antage, at det handler om at disponere over de ressourcer, den indkomstmaksimerende *Leviathan* har fået fingrene i. Lad os videre antage, at Pareto-sættet *ABC* repræsenterer de mulige anvendelser af et "råderum". Det kan være resultatet af besluttede, men ikke disponerede skatteforhøjelser på et tidligere tidspunkt, eller det kan være et "*windfall*" – opstået som resultat af tidligere reformer, eller som resultat af økonomisk vækst genereret af innovation på markedet, eller som helt eksogent bestemt af verdenskonjunkturerne. Den konkrete årsag er for nærværende underordnet: Pointen er, at midlerne er til rådighed og ikke er forudbestemt til noget andet.

Lad os også antage, at de to aktører skal være enige for at kunne gennemføre en beslutning – og dermed at Pareto-forringende træk (der stiller den ene dårligere) per definition er udelukket.⁷ Det kan

---

⁷ Det er ikke ensbetydende med, at der ikke kan ske Pareto-forringelser for tredjeparter – f.eks. andre politiske aktører eller borgerne udenfor processen. Blot at Pareto-forringelser for de nødvendige beslutningstagere er udelukket.

f.eks. være to partier, der hver især har mindre end halvdelen af de nødvendige mandater i et parlament, men tilsammen har tilstrækkeligt til at kunne gennemføre en beslutning. Dermed er de begge to såkaldte "vetoaktører" (jf. Tsebelis 2000).

I en sådan situation vil det være irrationelt for begge parter *ikke* at flytte politikken fra *A* og så langt op mod *P* som muligt. Skal de være enige, er der intet, der taler for ikke at flytte politikken hele vejen og dermed "spise" hele "råderummet" op—i en logik der minder en del om Tullocks analyse af særinteressegrupperes gevinstsøgning ("*rent-seeking*") (jf. Tullock 1967). Hvorfor skulle man tage (og bruge) mindre af "råderummet", end man kan slippe afsted med?

Så medmindre der på samme tid er en enkelt aktør, der er vetoaktør (og derfor kan blokere), og at denne tillige udviser en ganske ekstrem ideologisk principfasthed om, at pengene ikke skal bruges på nye eller højere offentlige udgifter, ja, så vil de blive brugt. Ingen vinder nye stemmer ved ikke at dele fordele ud, når først pengene er i kassen. Det gælder i særdeleshed, hvis man holder den såkaldte "asymmetri-tese" in mente: At det er lettest at komme igennem med politikker, hvor fordelene er "koncentrerede" og omkostningerne "spredte" (og derfor i store grupper ofte nærmest lige nul for den enkelte), mens det er svært at komme igennem med politikker, hvor fordelene er "spredte" og omkostningerne "koncentrerede". Et eksempel på det første er f.eks. nye eller højere udgifter finansieret af generelle skattestigninger, mens et eksempel på det sidste er lavere offentlige udgifter til fordel for generelle skattelettelser.⁸ Dermed er der en systematisk "bias"—imod reduktioner i det offentlige og til fordel for ekspansioner af samme.

---

⁸ Indsigten har sine rødder i indsigter hos f.eks. Tullock [1959] 2004, Olson [1965] 1971 og Buchanan 1979, men er mest uddybende analyseret af Kristensen 1987. Perspektivet findes også hos f.eks. Wilson 1973: 327-330; Wilson 1980: 364-372; Weingast, Shepsle & Johnsen 1981; Petersen 1988: 148 ff; Winter & Mouritzen 2001.

Implikationer

Givet de hidtidige ræsonnementer kunne man forestille sig følgende for et politisk system som det danske, hvor intet parti har haft et absolut parlamentarisk flertal siden splittelsen af Venstre i 1905, og hvor der derfor skal mindst to partier til at være enige om en beslutning:

Tese 1: Hvis der ikke er et "råderum", vil det eksisterende udgiftsniveau blive fastholdt.

Tese 2: Hvis der er et "råderum", vil de forhåndenværende indtægter blive brugt på højere offentlige udgifter.

Dermed har vi de teoretiske konturer af en såkaldt "skraldeeffekt", hvor udgifterne følger indtægterne op, når det er muligt, og ellers holdes i ro.⁹ Udviklingen behøver ikke nødvendigvis altid og hele tiden at gå én vej (op)—men den går ikke den anden vej (ned) og i hvert fald aldrig i længden. Det har implikationer:

Tese 1a: Hvis der ikke er økonomisk vækst, vil der ikke blive brugt flere penge, men heller ikke foretaget realbesparelser.

Tese 2a: Hvis der er økonomisk vækst, der sender flere indtægter i statskassen, vil de blive brugt.

Vi siger med andre ord, at hvis G er niveauet for statens indtægter, og E er samfundsøkonomiens omfang, vil det over tid gælde, at

$$(1) \quad \Delta G \geq \Delta E.$$

---

⁹ Om skraldeeffekten, se f.eks. Peacock & Wiseman [1961] 1967: 24-40, særligt 26 ff; Higgs 1987: 30 ff, 57 ff. Higgs kæder for amerikanske vedkommende entydigt skraldeeffekten sammen med krig og krise, d.v.s., at USA's forbundsstat i tilfælde af krige og andre kriser ekspanderes kraftigt, men så, når disse er overstået, aldrig vender tilbage til det tidligere niveau. Skraldeeffekten er dog ikke betinget af præcis dén analyse men kan gælde for udgiftsbeslutninger i almindelighed.

Dette minder om den såkaldte "Wagners Lov", formuleret af den tyske "katedersocialistiske" økonom Adolph Wagner: At de offentlige udgifter vil vokse mindst lige så hurtigt, som samfundsøkonomien vokser (Wagner 1890).¹⁰

Understøttende logikker

En række empirisk forekommende faktorer understøtter for danske vedkommende en sådan logik, som beskrevet her.

Indkomstskattesystemet gør, at når økonomien vokser, og borgernes indkomster følger med, ryger der helt automatisk flere indkomstskattekrone i det offentlige kasser. Det er ikke sådan, at højere skattebetalinger (som følge af højere indkomster) automatisk sætter en mekanisme i gang således, at skattesatserne sænkes m.h.p. provenuneutralitet—således som "folklore"-gengivelsen af offentlig beslutningstagen ellers ville implicere. Hvis der ikke kommer flere penge ind, fastholdes niveauet—eller nye/højere skatter udskrives. Hvis der kommer flere penge ind, bruges de. Provenuet fra indkomstskatterne er således ikke bestemt af, hvad der er brug for.

Moms- og afgiftssystemet fungerer på en lignende måde: Vokser samfundsøkonomien således, at borgerne bruger flere penge, sendes der per automatik flere penge i de offentlige kasser, som så bruges.

Noget tilsvarende findes på *udgiftssiden*, hvor mange offentlige udgifter til lønninger og overførselsindkomster er indekserede således, at de per automatik følger den generelle lønudvikling op—og dermed har bygget den såkaldte "Baumol-effekt" ind i selve systemet (jf. Baumol 1967; Paldam & Zeuthen 1988).

Men hvad i krisesituationer? F.eks. hvor en recession, eller det der er værre, gør, at pengene ikke strømmer ind i de offentlige kasser med

---

¹⁰ Wagners Lov kan på overfladen minde om analysen fremsat her (at større velstand leder til en større offentlig sektor), men det teoretiske ræsonnement er fundamentalt anderledes: Hos Wagner er det først og fremmest en empirisk generalisering snarere end en teoretisk lovmæssighed, og i praksis er den medfølgende fortolkning primært funktionalistisk, d.v.s., at det moderne samfund nødvendiggør større offentlige aktiviteter.

samme hast som før? I sådanne situationer kan besparelser forekomme, men andre, mere oplagte muligheder er finde på nye indtægter til at dække de udgifter, der er besluttet afholdt, eller — mest oplagt — at finansiere midlertidige underskud med lånoptagning. Dermed vil kriser ofte bare betyde en forøgelse i den offentlige sektor, som så — når krisen er forbi — aldrig vender tilbage til sit før-krise niveau (jf. "skraldeeffekten").

Hvis disse overvejelser er korrekte, vil det primært være forandringer i eksogene faktorer (velstandsudvikling, institutionelle rammer m.m.) snarere end regeringers politiske kulører, der vil være afgørende for udviklingen i statens absolutte størrelse.

Et *Leviathan*-perspektiv på dansk politik

I det følgende vil vi kort undersøge, om der er empiri, der antyder en sådan logik for danske forhold. Specifikt vil vi se nærmere på to centrale spørgsmål: (1) Kan man statistisk forklare udviklingen i statens skatteindtægter med, at der simpelthen er blevet større velstand at beslaglægge? (2) Og hvad, om noget, har regeringsfarve betydet i den proces?

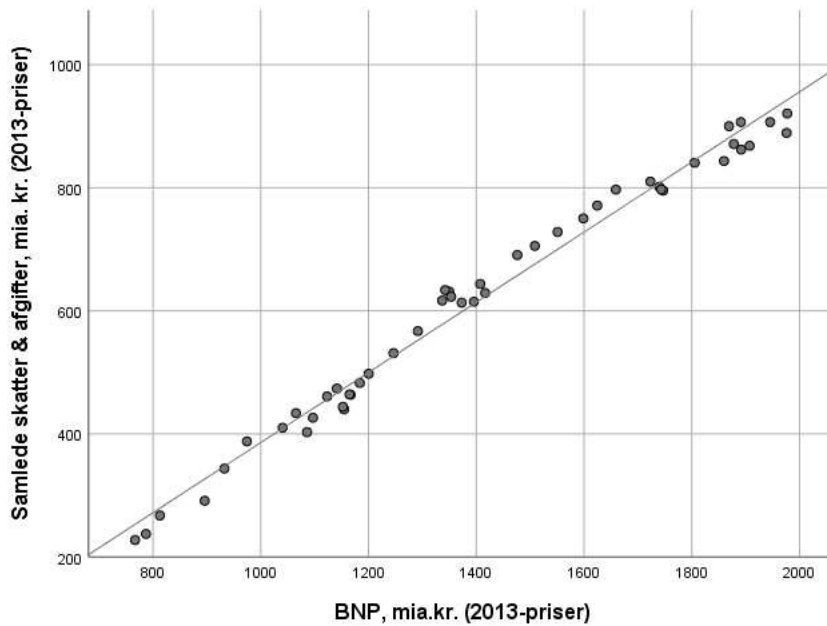
Når man har skullet vurdere årsager til væksten i det offentlige størrelse, har fokus, som antydet, traditionelt været på skatte- og udgiftstryk. Dermed har man ved at se på udviklinger som den i Figur 1 ofte nået den konklusion, at den danske stat efter en kraftig ekspansion siden 1960erne holdt op med at vokse at vokse i 1980erne og siden har stabiliseret sig på et højt niveau (jf. f.eks. Kristensen 1987: 15; Petersen 1988: 139 ff; Kurrild-Klitgaard 2007: 180 ff).

Men et fokus på de reale størrelser fortæller en anden historie. Antallet af offentlige ansatte er i det store billede fortsat med at vokse, også efter firserne. Det samme er antallet af modtagere af offentlige ydelser, der blev tredoblet i antal 1966-2017 (fra 269.000 til 818.000), og selv når man tager højde for befolkningsudviklingen, er antallet 2½-doblet (Hansen 2018). Lægger man dertil antallet af modtagere af overførselsindkomster, er andelen af voksne danskere, der har deres primære indkomst fra det offentlige, således steget fra ca. 1/3 af i 1970

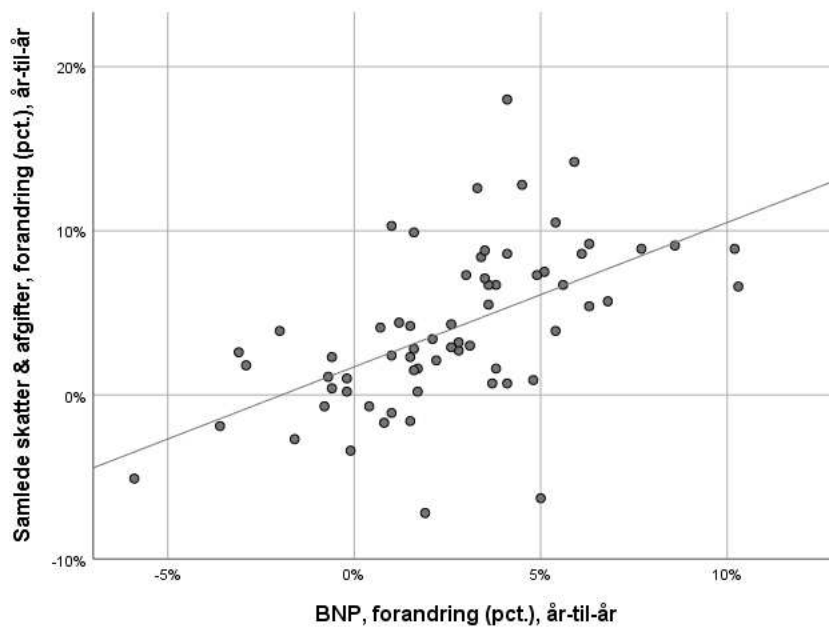

til ca. 2/3 i 2018 (Christoffersen 2018; jf. Kurrild-Klitgaard 2019: 51 f). Ser man på udviklingen i de faktiske offentlige indtægter (jf. Figur 2), er udviklingen endnu mere dramatisk.

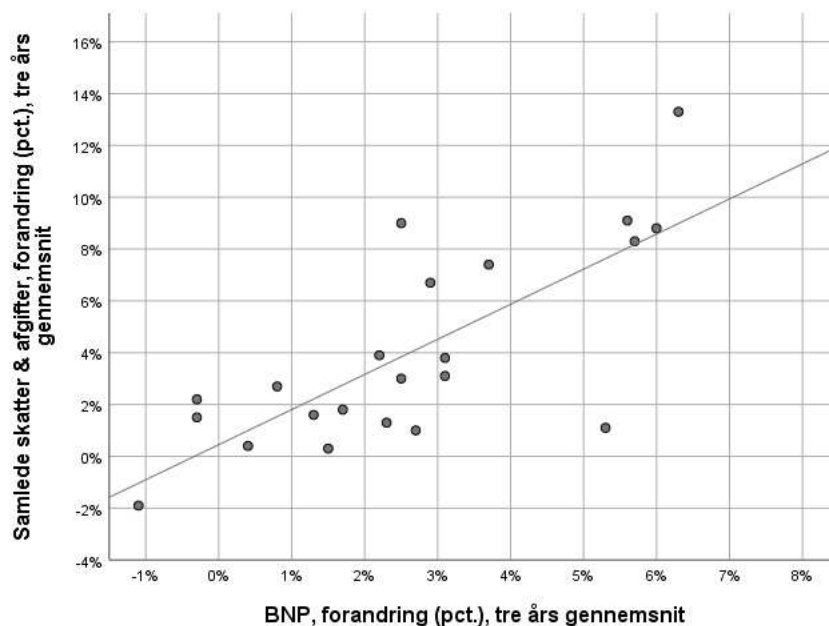
Så kan udviklingen i skatteindtægter simpelthen forklares med udviklingen i velstand? Det spørgsmål kan man danne sig et indtryk af ved at se på de tre scatterplot i Figur 5, Figur 6 og Figur 7.

Figur 5. Bivariat korrelation mellem dansk BNP og skatteindtægter, 1947-2013 (2013-priser) (egne beregninger p.b.a. Statistikbanken).

Figur 6. Bivariat korrelation mellem forandring i dansk BNP og forandring i skatteindtægter, år-til-år, 1947-2013 (2013-priser) (egne beregninger p.b.a. Statistikbanken).

Figur 7. Bivariat korrelation mellem forandring i dansk BNP og forandring i skatteindtægter, tre års gennemsnit, 1947-2013 (2013-priser) (egne beregninger p.b.a. Statistikbanken).

Som det fremgår af Figur 5, er der en endog ekstremt stor korrelation mellem, hvordan det danske velstandsniveau udvikler sig, og hvor mange penge staten beslaglægger ($R^2=0,99$). Koefficienten antyder tillige en tilnærmelsesvis 2-til-1 udvikling: 100 mia. kr. mere i BNP, går hånd i hånd med godt 56 mia. kr. mere i skatteindtægter. Denne udvikling kan ikke tilskrives prisudviklingen som sådan, idet der er brugt faste priser.

På trods af det sidste må analysen dog ikke overfortolkes: Det er meget tænkeligt, at begge forhold – udvikling i velstand og udvikling i skatteindtægter – har fælles bagvedliggende årsager, der skaber billedet af en ekstrem samvariation imellem de to, f.eks. udviklingen i befolkningsstørrelse.

Men at der nok er noget om snakken understøttes ved at se på korrelationen mellem procentuel forandring i niveauet for dansk BNP og ditto i niveauet for statens indtægter, der også er markant. Uanset om man gør det år-for-år ($R^2=0,31$, jf. Figur 6) eller som gennemsnit af flere år ($R^2=0,53$, jf. Figur 7) viser der sig en positiv sammenhæng. Den er langt mindre udpræget end i Figur 5 men dog synlig: Kurvernes hældning antyder, at en ganske væsentlig del af vækst i samfundsøkonomien resulterer i en synlig vækst i det offentlige indtægter.

Så umiddelbart tyder disse meget simple analyser på, at der kunne være støtte til en hypotese om, at væksten i den offentlige sektors størrelse hænger tæt sammen med væksten i samfundsøkonomien.

Dét, der virker som umiddelbare sammenhænge, kan imidlertid være spuriøse, og alternative forklaringer bør i hvert fald betragtes, og derfor vil en række sådanne blive medtaget i en statistisk analyse baseret på simpel, multivariat OLS regressionsanalyse, og hvor der medtages andre faktorer end hvor mange af borgernes penge, der kan beslaglægges. Blandt mange andre muligheder kunne f.eks. være, at der simpelthen har været tale om *en generel tidstrend*, d.v.s., at staten bare vokser over tid, ikke mindst i takt med økonomisk "modernisering", jf. Wagners Lov. Af samme årsag er medtaget *befolkningsstørrelsen*, da denne kan tænkes at påvirke både samfundsøkonomiens og

det offentliges udvikling. Det er også tænkeligt, at udviklingen i skatteindtægterne kunne påvirkes af, hvor højt eller lavt skattetrykket er, og at niveau for *skattetryk* derfor må tages med i betragtning.

Der kunne også være tale om, at politiske konstellationer betyder noget—f.eks. i form af *regeringsfarve* således, at skatteindtægterne stiger mere under "røde" regeringer end under "blå", eller mere under nogle, hvor f.eks. *Radikale Venstre er medianpartiet* end dem, hvor et andet parti er. I samme boldgade kunne man forvente, at et *mere venstreorienteret Folketing* kunne betyde noget, f.eks. i form af antal MFere til venstre for De Radikale. Endelig kan man betragte spørgsmål om politiske konstellationer, f.eks. *antallet af partier i Folketinget*, og om regeringen er en *flertalsregering*; begge dele kan tænkes at ville kunne betyde noget for, hvor let/svært det er at lave en sammenhængende eller langsigtet økonomisk politik.

Tabel 1 indeholder i alt ni modeller, tre for hver af de diskuterede afhængige variabler (skatteindtægter per år; forandring i skatteindtægter fra år til år; forandring i skatteindtægter over treårs perioder). I hvert af de tre tilfælde er først kørt en analyse, hvor alle variabler er medtaget (model 1, 4 og 7); dernæst en hvor kun de, der er statistisk signifikante, er med (model 2, 5 og 8); og endelig en hvor både de statistisk insignifikante og de, der udviser såkaldt autokorrelation og multikollinearitet, er udeladt (model 3, 6 og 9).

Set overordnet har alle ni modeller ganske betydelig forklaringskraft og synes at kunne forklare et sted mellem lidt under halvdelen af variationen og stort set hele denne. Ser man på niveauerne for skatteindtægter (model 1-3), viser analysen, at for hver kroners vækst i samfundsøkonomien, svarer dette til en vækst i skatteindtægter på 44-57 øre—ikke et overraskende tal, når skattetrykket tages i betragtning. Ser man på forandringsanalyserne, antyder de, at når der er vækst i samfundsøkonomien, beslaglægger vækst i skatterne et sted mellem 50 og 100 pct. af fremgangen (jf. model 4-6, 7-9).

Sammenfattende kan det siges, at kun én variabel systematisk, på tværs af alle modellerne, er robust, d.v.s. ikke skifter fortegn og er statistisk signifikant: Udviklingen i velstand. Større velstand er

stærkt og systematisk associeret med større skatteindtægter, selv når der tages højde for f.eks. skatetrykkets størrelse.

Særligt bemærkelsesværdigt er, at uanset hvilken af de tre af afhængige variabler, der søges forklaret, betyder politiske faktorer tilsyneladende intet systematisk. Modellerne 1 og 2 antyder ganske vist, at røde regeringer er associeret med højere niveauer for skatteindtægter—men sammenhængen bortfalder, hvis man ser på forandringer (model 3-9). Venstrefløjstyrke synes omvendt negativt korreleret med niveauer for skatteindtægter (model 1-3)—mens denne association også bliver statistisk insignifikant, når der ses på forandringer (model 4-9).

For én variabel, antallet af partier, er fortegnet altid det samme (negativt), og i to tilfælde statistisk signifikant (model 7 og 8) og i en tæt på at være det (model 5). Det kunne man se som en indikation af, at et større antal partier er associeret med en tendens til lavere skatteindtægter og en mindre stigningstakt i disse. Dette kan være en antydning, om end ganske vist svag, af, at et *de facto* krav om enighed blandt flere politiske aktører kan være med til at lægge begrænsninger på udviklingen i skatter. Det ville i givet fald minde om Buchanans forventning om, at fiskal føderalisme (der øger magtdelingen) lægger begrænsninger på "Leviathan".

Tabel 1. Multivariat OLS-regression: Afhængig variabel: Udvikling i danske skatteindtægter, 1947-2013 (t-værdier i parenteser).

	Samlede skatteindtægter, mia. kr. (2013-priser)			Forandring i skatteindtægter, pct. (år-til-år)			Forandring i skatteindtægter, pct. (tre års gennemsnit)		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
BNP#	0,44 (15,17)***	0,44 (16,94)***	0,57 (101,88)***	0,55 (3,05)***	0,55 (3,11)***	0,64 (3,60)***	0,84 (2,66)*	0,98 (3,61)***	1,36 (5,15)***
Skattetryk	7,71 (12,34)***	8,20 (16,66)***	-	0,07 (0,34)	-	-	0,28 (1,10)	-	-
Rød regering	8,70 (2,86)***	9,48 (3,28)***	-	-1,34 (-1,13)	-	-	0,54 (0,36)	-	-
Venstrefløjsstyrke i FT	-0,90 (-3,08)**	-1,16 (-4,74)***	-1,36 (-3,65)***	0,05 (0,58)	-	-	0,01 (0,12)	-	-
Radikale median	6,89 (1,52)	-	45,15 (5,93)***	0,91 (0,55)	-	-	0,81 (0,35)	-	-
Antal partier i FT	-0,09 (-0,09)	-	-	-0,76 (-1,80)	-0,74 (-1,95)	-0,58 (-1,69)	-1,44 (-2,94)*	-1,15 (-3,13)**	-
Flertalsregering	-5,04 (-1,26)	-	-	3,31 (2,19)*	3,46 (2,36)*	3,76 (2,48)	2,04 (1,19)	-	-
Befolkningsstørrelse	-210,11 (-11,76)***	-221,62 (-13,59)***	-	9,79 (1,37)	12,39 (2,27)*	-	12,93 (1,79)	19,13 (3,40)***	-
Trend	3,89 (6,26)***	4,01 (6,93)***	-	-0,25 (-1,99)	-0,27 (-2,52)*	-	-0,35 (-2,46)	-0,36 (-3,35)***	-
Konstant	-6.898,56 (-5,79)***	-7.090,40 (-6,38)***	-114,84 (-28,16)***	443,46 (1,98)	475,37 (2,58)*	6,37 (2,17)*	622,16 (2,39)*	627,93 (3,35)**	0,45 (0,51)
R ² (just.)	0,99	0,99	1,00	0,41	0,42	0,38	0,70	0,72	0,55
S.E.E.	9,64	9,71	20,68	3,75	3,72	3,86	2,08	2,03	2,57
F-statistik	6.489,76***	9.599,30***	4.217,04***	6,04***	10,45***	14,10***	6,55***	14,42***	26,49***
Durbin-Watson test	0,79	0,67	0,75	1,83	1,87	1,74	2,18	2,03	1,55
N	67	67	67	66	66	66	22	22	22

Noter: * = p < 0,05; ** = p < 0,01; *** = p < 0,005; # Model 1-3: mia. kr.; Model 4-6: Procentuel forandring år til år; Model 7-9: Gennemsnitlig procentuel forandring, tre år.

Afrunding

En del forbehold kan og bør tages i.f.t. den empiriske analyse, der er foretaget her—ikke mindst fordi tidsserier fra enkeltlande kan være vanskelige at analysere statistisk. Analysen er i hvert fald mere et første forsøg snarere end det sidste ord i sagen. Ikke desto mindre antyder den dog nogle interessante ting.

For det første, helt grundlæggende, at moderne stater ikke nødvendigvis er så langt fra røverbander i oldtiden: Det, der afgør udplyndringens omfang, er ikke mindst staters praktiske evne til at beslaglægge borgernes produktion. Hvad der begrænser dem, er hvor meget, der er til rådighed (velstand), og evt. hvor institutionelle begrænsninger, der i praksis kan være (f.eks. magtdeling).

For det andet viser analysen, at regeringsfarve, o.s.v., ikke rigtigt synes at betyde noget, i hvert fald ikke systematisk. De borgerligt-liberale politikere kan ikke give venstrefløjen eller Det Radikale Venstre skylden for, at det offentlige synes altid at vokse. I hvert fald ikke hele skylden.

Men her er et paradoks og et dilemma for den førte økonomiske politik og for "de blå": Hvis en borgerligt-liberal regering kommer til, vil den ofte tilstræbe politikker, der vil sænke eller omlægge beskatningen for at høste en velfærdsgevinst: Politikker der stimulerer incitamenter og sender flere penge i statskassen, ud fra en Laffersk analyse om, at man befinder sig "til højre" på Laffer-kurven. Problemet er så, at disse penge i praksis ikke sendes tilbage til skatteborgerne, men i stedet bruges på andre offentlige udgifter.

Et godt eksempel på dette er regeringerne Løkke Rasmussen II/III (2015-2019) og regeringen Frederiksen I (fra 2019). Førstnævnte akkumulerede qua diverse reformer (herunder skattestigninger) et finanspolitisk "råderum" på 30-35 mia. kr., som man så op til valget i 2019 lovede væk til vælgergrupper i forsøg på at købe sig til en valgsejr. Men eftersom man ikke havde succes med det, lå pengene frit på fortovet, da den nye regering kom til.

Hvis den analyse er korrekt, så står man reelt med dette paradoks: En borgerligt-liberal regering vil i virkeligheden ofte bidrage til at øge

den offentlige sektors realstørrelse. Incitamentene til at gøre noget andet er for stærke.

Referencer

- Baumol, William J. (1967). Macroeconomics of unbalanced growth: An anatomy of urban crisis. *American Economic Review* 57 : 415-426.
- Brennan, Geoffrey & James M. Buchanan (1977). Towards a tax constitution for Leviathan. *Journal of Public Economics* 8 (3): 255-273.
- (2000 [1980]). *The power to tax: Analytical foundations of a fiscal constitution*. The collected works of James M. Buchanan, bd. 9, Brennan, Geoffrey, Kliemt, Hartmut, & Tollison, Robert D. (red.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Buchanan, James M. (1979). The potential for taxpayer revolt in American democracy. *Social Science Quarterly* 59 (4): 691-696.
- (1999 [1975]). *The limits of liberty: Between anarchy and leviathan*. The collected works of James M. Buchanan, bd. 7, Brennan, Geoffrey, Kliemt, Hartmut, & Tollison, Robert D. (red.). Indianapolis: Liberty Fund.
- Christoffersen, Henrik (2018). *Velfærdskoalitionen: Overførselsmodtagere og offentligt ansatte udgør 2 ud af 3 voksne*, ABCepos 15.11.2018. København: Center for Politiske Studier (CEPOS), <https://www.cepos.dk/abcepos-artikler/0015-velfaerdskoalitionen-overfoerselsmodtagere-og-offentligt-ansatte-udgoer-2-ud-af-3-voksne/>.
- Dunleavy, Patrick (1991). *Democracy, bureaucracy & public choice: Economic explanations in political science*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Fonsmark, Henning (1990). *Historien om den danske utopi: Et idépolitisk essay om danskernes velfærdsdemokrati*. København: Gyldendal.
- Friedman, Milton (1953). The methodology of positive economics, Milton Friedman (red.), *Essays in positive economics*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hansen, Mads Lundby (2018). *3-dobling af antal offentligt ansatte på 50 år*, ABCepos 26.9.2018. København: Center for Politiske Studier (CEPOS), <https://www.cepos.dk/abcepos-artikler/0207-3-dobling-af-antal-offentligt-ansatte-paa-50-aar/>.
- Higgs, Robert (1987). *Crisis and leviathan: Critical episodes in the growth of American government*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristensen, Ole P. (1987). *Væksten i den offentlige sektor: Institutioner og politik*. København: Jurist & Økonomforbundets Forlag.
- Kurrild-Klitgaard, Peter (1992). De franske radikale liberale: Fra Say til de Molinari, pp. 72-99 i Nicolai Juul Foss & Peter Kurrild-Klitgaard (red.), *Etik, marked og stat: Liberalismen fra Locke til Nozick*. København: Handelshøjskolens Forlag.

- (1997). Liberalismens udfordring, pp. 150-193 i Jens Løgstrup Madsen (red.), *Den moderne liberalisme: Rødder og perspektiver*. København: Breidablik.
- (2001). Velstandens grundlov: Magtdeling, rettigheder og gevinstsøgning. *Politica* 33 (1): 41-65.
- (2006). Ulysses and the rent-seekers: The benefits and challenges of constitutional constraints on Leviathan, pp. 245-278 i Peter Kurrild-Klitgaard (red.), *The dynamics of intervention: Regulation and redistribution in the mixed economy*, Advances in Austrian Economics, Koppl, Roger G., Birner, Jack, & Kurrild-Klitgaard, Peter (red.), bd. 8. Amsterdam: Elsevier.
- (2007). At vende sejr til nederlag: Om Schlüter, Fogh, værdier og vælgere, pp. 179-193 i Christopher Arzrouni m.fl. (red.), *På ret kurs: Et tilbageblik på systemskiftet i 1982*. København: People's Press.
- (2011). Kontraktspolitik, kulturkamp og ideologi 2001-2011. *Økonomi & Politik* 84 (3): 47-62.
- (2014). Picking a loser? A social choice perspective on the Danish government formation of 1975. *Public Choice* 158 (3-4): 483-497.
- (2019). *Demokrati i totalstaten: Udvalgte debatindlæg*. København: Forlaget Center for Politiske Studier.
- Kurrild-Klitgaard, Peter & Gert Tinggaard Svendsen (2003). Rational bandits: Plunder, public goods, and the Vikings. *Public Choice* 117 (3-4): 255-272.
- Laffer, Arthur B. (2004). Taxation and economic development, pp. 147-183 i Marc A. Miles (red.), *The road to prosperity: The 21st century approach to economic development*. Washington: Heritage Foundation.
- Levi, Margaret (1988). *Of rule and revenue*. Berkeley: University of California Press.
- McLean, Iain (1987). *Public choice: An introduction*. London: Blackwell.
- Mueller, Dennis C. (2003). *Public choice III*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niskanen, William A. (1971). *Bureaucracy and representative government*. New Brunswick: Transaction.
- North, Douglass C. (1979). A framework for analyzing the state in economic history. *Explorations in Economic History* 16 : 249-259.
- (1981). *Structure and change in economic history*. New York: W.W. Norton.
- Olson, Mancur (1971 [1965]). *The logic of collective action: Public goods and the theory of groups*. 2. udg., Cambridge: Harvard University Press.
- (1993). Democracy, dictatorship, and development. *American Political Science Review* 87 (3): 567-576.
- Oppenheimer, Franz (1975 [1914]). *The state*. New York: Free Press.
- Paldam, Martin & Hans E. Zeuthen (1988). The expansion of the public sector in Denmark – A post festum?, pp. 157-186 i Johan A. Lybeck & Magnus

- Henrekson (red.), *Explaining the growth of government*, Contributions to economic analysis, bd. 171. Amsterdam: North-Holland.
- Parkinson, Cyril Northcote (1958). *Parkinson's Law: The pursuit of progress*. London: John Murray.
- (1960). Parkinson's Laws. *South Dakota Law Review* 5 : 1-14.
- Peacock, Alan T. & Jack Wiseman (1967 [1961]). *The growth of public expenditure in the United Kingdom*. 2. udg., London: George Allen & Unwin.
- Petersen, Jørn Henrik (1988). Den offentlige sektors vækst: Baggrunden for Leviathanlitteraturen, pp. 137-159 i Klaus Nielsen (red.), *Nyere udviklingslinier i økonomisk teori*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Raico, Ralph (1992). Liberalism, marxism, and the state. *Cato Journal* 11 (3): 391-404.
- Scott, James C. (2017). *Against the grain: A deep history of the earliest states*. New Haven: Yale University Press.
- Tanzi, Vito & Ludger Schuknecht (2000). *Public spending in the 20th Century: A global perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Charles (1985). War making and state making as organized crime, pp. 169-191 i Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer, & Theda Skocpol (red.), *Bringing the state back in*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tsebelis, George (2000). Veto players and institutional analysis. *Governance* 13 (4): 441-474.
- Tullock, Gordon (1965). *The politics of bureaucracy*. Washington: Public Affairs Press.
- (1967). The welfare costs of tariffs, monopolies and theft. *Western Economic Journal* 5 : 224-232.
- (2004 [1959]). Problems of majority voting, pp. 51-61 i Charles K. Rowley (red.), *Virginia political economy*, The selected works of Gordon Tullock, Rowley, Charles K. (red.), bd. 1. Indianapolis: Liberty Fund.
- (2006 [1976]). *The vote motive*. 2. rev. udg., Peter Kurrild-Klitgaard (red.), IEA Hobart Paperback (No. 33), London: Institute of Economic Affairs, <http://www.iea.org.uk/files/upld-book397pdf?.pdf>.
- Wagner, Adolph (1890). *Finanzwissenschaft*. Leipzig: C.F. Winter.
- Weber, Max (1921). *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Weingast, Barry R., Kenneth A. Shepsle & Christopher Johnsen (1981). The political economy of benefits and costs: A neoclassical approach to distributive politics. *Journal of Political Economy* 89 (August): 642-664.
- Wilson, James Q. (1973). *Political organizations*. New York: Basic Books.
- (1980). The politics of regulation, pp. 357-395 i James Q. Wilson (red.), *The politics of regulation*. New York: Basic Books.

Winter, Søren & Poul Erik Mouritzen (2001). Why people want something for nothing: The role of asymmetrical illusions. *European Journal of Political Research* 39 : 109-143.